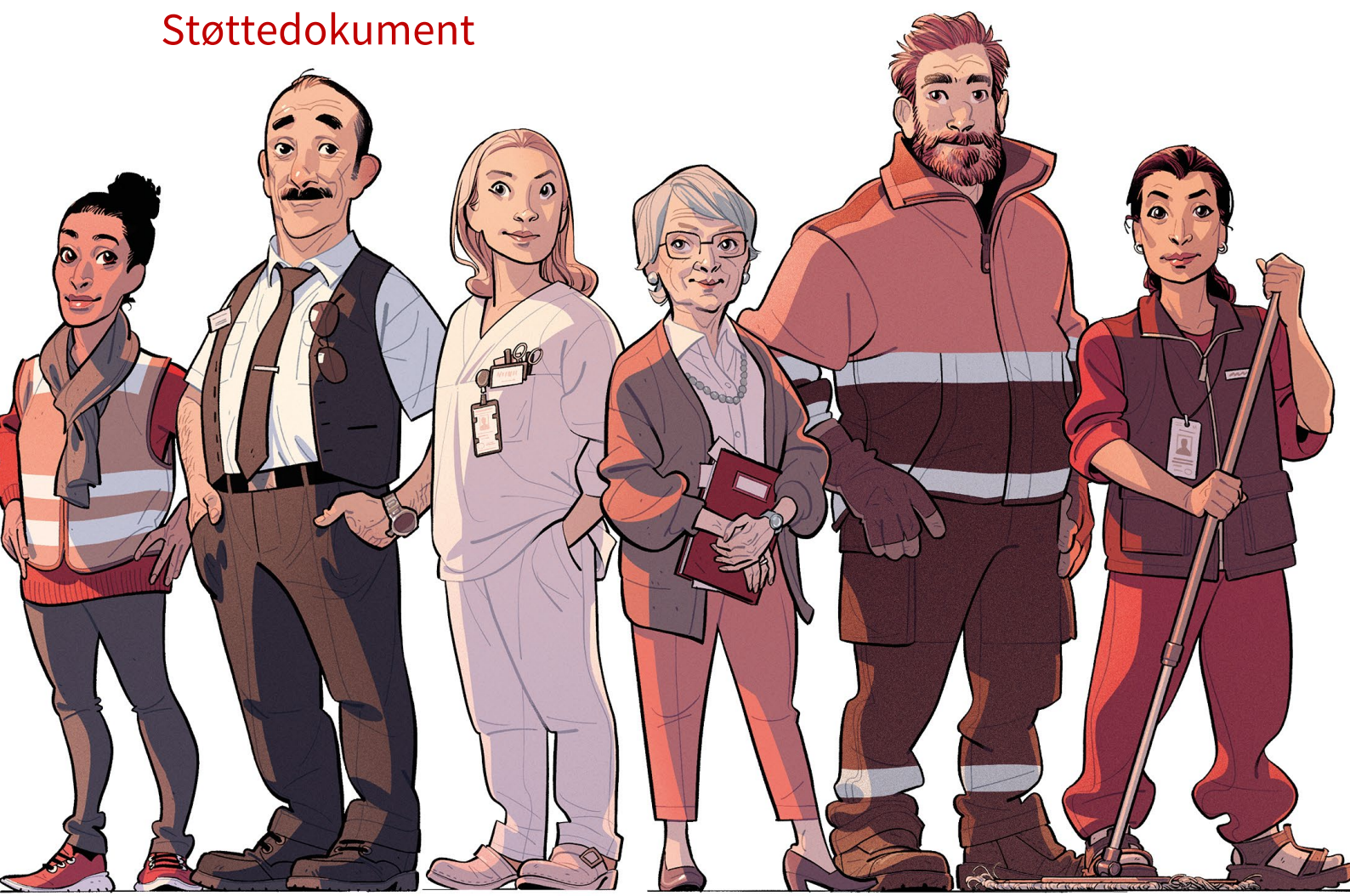

Dagsordens punkt 5:

Spor endringer av

Fagforbundets prinsipp- og handlingsprogram, fra debatthefte til landsstyrets innstilling

Støttedokument

Innholdsfortegnelse

5.1 PRINSIPPROGRAM	3
VERDIGRUNNLAG	3
<i>Demokrati og politisk styring</i>	3
<i>Sterke faglige rettigheter</i>	3
<i>Rettferdige lønns- og arbeidsvilkår</i>	3
<i>Likestilling</i>	4
<i>Internasjonal solidaritet</i>	4
<i>Offentlige tjenester med god kvalitet</i>	4
<i>Klima og miljø</i>	4
<i>Allianser</i>	4
5.2 HANDLINGSPROGRAM	5
TARIFFPOLITIKK	5
PENSJON NYTT KAPITTEL FORSLAG 3569 (INNARBEIDES MELLOM KAPITTEL TARIFFPOLITIKK OG LIKESTILLING, LINJE 123)	7
LIKESTILLING	8
LIVSLANG LÆRING	10
ARBEIDSMILJØ	13
VELFERD OG OFFENTLIG SEKTOR	14
DIGITALISERING - FORESLÅS SOM NYTT KAPITTEL, FORSLAG 3017	18
NÆRINGSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	19
KLIMA OG MILJØ	20
KULTURELT MANGFOLD	21
ALLIANSEBYGGING	22
SOLIDARITET OG INTERNASJONALT ARBEID	22

5.1 Prinsippprogram

Verdigrunnlag

Frihet, likhet og solidaritet er arbeiderbevegelsens bærende ideer som Fagforbundet bygger sin politikk på. Fagforbundet er en kamporganisasjon som arbeider for å videreutvikle og trygge den norske arbeidslivsmodellen og velferdsstaten.

Frihet er mye mer enn bare fravær av tvang. Frihet er [trygghet](#),¹ muligheter og rettigheter. Derfor er kampen for velferdssamfunnet en kamp for å gi den enkelte større frihet. Arbeid er en grunnleggende menneskerett og et viktig grunnlag for den enkeltes velferd, frihet og muligheter til utfoldelse.

Likhet er grunnlaget for menneskelig frihet. Samfunnet må derfor utformes slik at alle får likeverdige levekår, uavhengig av etnisk eller kulturell bakgrunn, alder, kjønnsidentitet, funksjonsnivå, seksuell orientering, religion eller livssyn.

Solidaritet er å stå sammen for å skape en bedre felles framtid. Kampen mot undertrykking, rasisme, hatefulle ytringer og diskriminering er en prioritert oppgave.

Gjennom omtanke, samhold og solidaritet vil Fagforbundet styrke medlemmenes lønns- og arbeidsvilkår. Det skal vi gjøre ved å sikre et seriøst og velfungerende arbeidsliv. Et solidarisk samfunn er en velferdsstat med universelle ordninger som [også](#) sikrer de som står utenfor arbeidslivet verdige [og trygge](#)² liv.

Demokrati og politisk styring

Demokrati er den beste garantien for frihet, [rettferdig fordeling](#)³ og solidaritet. Et levende folkestyre sikres gjennom et desentralisert lokaldemokrati. Fagforbundet jobber for å videreutvikle samfunnets demokratiske tradisjoner gjennom nasjonal politikk, lokalt selvstyre og representasjon i folkevalgte organer. Et levende folkestyre forutsetter engasjement og deltakelse fra alle grupper i befolkningen. Tre folkevalgte forvaltningsnivåer er en forutsetning for et godt og desentralisert lokaldemokrati.

Sterke faglige rettigheter

[Fagbevegelsen har over mange år opparbeidet og framforhandlet viktige rettigheter](#).⁴ [Opparbeidede og framforhandlede rettigheter er grunnlaget for fagbevegelsens arbeid](#). De mest grunnleggende er organisasjonsretten, forhandlingsretten og streikeretten. Samarbeid og allianser med politiske partier og ulike organisasjoner sikrer at disse rettighetene bevares og styrkes. All rett til medbestemmelse og innflytelse må forsterkes.

Rettferdige lønns- og arbeidsvilkår

For å sikre en rettferdig fordeling av samfunnsgodene, skal Fagforbundet være en handlekraftig arbeidstakerorganisasjon som arbeider aktivt for en lønnspolitikk som reduserer lønnsforskjellene i Norge. Lønnspolitikken skal bygge på prinsippet om sentrale kollektive avtaler, likestilling og lik lønn for arbeid av lik verdi [på tvers av sektor og yrke](#).⁵ [I kvinnedominerte og mannsdominerte yrker](#).

¹ 2711

² 3296

³ 888

⁴ 781

⁵ 3148

Disse prinsippene undergraves av ordningen med lokale forhandlinger i offentlig sektor.⁶

Utdanning og livslang læring skal være en rettighet og reell mulighet for alle, uavhengig av sosial bakgrunn og økonomiske evner. Fagforbundet vil fortsatt skal⁷ bidra til samspillet mellom økonomien, arbeidslivet og velferdsstaten for å sikre velstand, høy sysselsetting og små forskjeller.

Likestilling

Likestilling skal være et gjennomgående prinsipp, som sikrer alle like muligheter til arbeid, karriere og familieliv. Det er en menneskerett å ha mulighet til et godt arbeidsliv. Dette innebærer rett til hel og fast stilling, en lønn å leve av, en jobb å leve med⁸en jobb å leve av og en verdig pensjonisttilværelse.

Internasjonal solidaritet

Fagforbundet er del av en stor internasjonal fagbevegelse med felles⁹som deler den norske arbeiderbevegelsens verdigrunnlag. Fagbevegelsens solidaritet strekker seg utover landegrensene, til alle de som kjemper for faglige rettigheter, mot undertrykking, utbytting og nød. Et solidarisk samfunn, nasjonalt og internasjonalt, fremmer demokrati og folkestyre. Samarbeid på tvers av landegrensene ved aktiv deltakelse i den Internasjonale Arbeidsorganisasjonen (ILO) og internasjonale arbeidstakerorganisasjoner, er en forutsetning for at faglige rettigheter gjøres gjeldende for arbeidstakere i alle land.

Offentlige tjenester med god kvalitet

Fagbevegelsen har vært sentral i oppbyggingen av den norske velferdsstaten basert på solidaritet og kollektive løsninger. En sterk offentlig sektor er en forutsetning for rettferdig fordeling og for å sikre alle like muligheter til utdanning og, helsetjenester, rettferdig fordeling,¹⁰ økonomisk og sosial trygghet. Velferdstjenester-Offentlige tjenester¹¹ eid, drevet og finansiert av det offentlige er garantisten for at alle får tilgang til tjenesten. Trepertssamarbeidet er viktig for å sikre offentlige tjenester med høy kvalitet og ivareta verdiskapning og fordeling. Ved å sikre medvirkning og utvise tillit til den enkelte ansatte får man trygge, motiverte og godt kvalifiserte medarbeidere.

Klima og miljø

Livsgrunnlaget for nåværende og framtidige generasjoner sikres gjennom offentlig eierskap og kontroll over våre felles naturressurser, satsing på fornybar energi og gjennom å redusere forurensningen. En aktiv miljø- og klimapolitikk er en forutsetning for å forvalte naturressursene på en bærekraftig måte og bevare det biologiske mangfoldet. Fagbevegelsen har en sentral rolle i arbeidet for en grønn omstilling som sikrer en rettferdig fordeling av byrdene. En bærekraftig utvikling bygger også på globalt samarbeid og forpliktende internasjonale avtaler.

Allianser

Fagforbundet når sine målsettinger i samarbeid med andre. Det er viktig med et godt samarbeid med politiske partier og organisasjoner som deler Fagforbundets ideologi og verdier.

⁶ 2

⁷ 1562

⁸ 3149

⁹ 3

¹⁰ 784

¹¹ 3379

5.2 Handlingsprogram

Tariffpolitikk

Fagforbundets tariffpolitikk bygger på den frie forhandlingsretten, en solidarisk lønnspolitikk og rettferdig fordeling av samfunnsgodene. Våre tariffkrav skal ivareta alle tariffområder der vi har medlemmer og ha en bred samfunnsmessig innretning.¹² Fagforbundet støtter frontfagsmodellen, hvor konkurranseutsatt næring setter normen for inntektsutviklingen i øvrige områder. Dette krever likevel en rettferdig fordeling mellom sektorer og yrkesgrupper, for å hindre at enkelte områder systematisk får lavere lønnsvekst enn andre. Forskjellene i Norge øker. Ledere skal ikke være lønnsvinnerne i tariffoppgjørene fremover. Små lønnsforskjeller er viktig for å sikre lojaliteten til tariffsystemet.¹³

All lønnsdannelse skal sikre en solidarisk lønnspolitikk, rettferdig fordeling og utjevning av sosiale forskjeller gjennom kollektive avtaler. Som hovedregel skal den generelle lønnsdannelsen skje gjennom kollektive sentrale avtaler.¹⁴

Trepartssamarbeid er nøkkelen i den norske modellen. I offentlig sektor er trepartssamarbeidet et konstruktivt samarbeid mellom de folkevalgte, administrasjonen og de tillitsvalgte. Fagforbundet vil styrke og videreutvikle dette samarbeidet på alle nivåer i offentlig sektor.¹⁵ Fagforbundet jobber for at offentlige tjenester ikke blir konkurranseutsatt og privatisert. Som motsats til New Public Management vil Fagforbundet arbeide for en tillitsbasert styring og ledelse av offentlig sektor. Fagforbundet motarbeider konkurranseutsetting og privatisering av offentlige tjenester.¹⁶

Arbeidsmarkeds kriminalitet og sosial dumping er et økende problem i norsk arbeidsliv, og utgjør en trussel mot velferdsstaten, det organiserte arbeidslivet og tariffavtalene. Flere arbeidsgivertilknytninger enn tidligere, setter inngåtte tariffavtaler under press. Fagforbundet vil sikre retten til arbeidskamp, blant annet streik, sympatistreik, blokade¹⁷ og boikott. Fagforbundet vil arbeide for å forsterke hovedavtalene og overenskomstene sin betydning og tillitsvalgtes rettigheter og plikter.¹⁸

- Arbeide for å sikre at offentlig sektor krever anstendige lønns- og arbeidsvilkår for arbeidstakere i bedrifter som leverer tjenester til det offentlige.

I konkurransen om de billigste tjenestene, angripes og svekkes arbeidstakernes lønns- og arbeidsvilkår. Problemet må bekjempes for å sikre tarifflønn og pensjonsrettigheter for alle. Ved skifte av tariffavtale skal partene i den enkelte virksomhet avtale hvilke lønns- og arbeidsvilkår, samt pensjons- og forsikringsvilkår som skal videreføres. Dette er spesielt viktig for arbeidstakere med kort opptjenings tid. Alle skal ha mulighet til å stå i arbeid fram til oppnådd aldersgrense.¹⁹

¹² 2101

¹³ 3490

¹⁴ 3382

¹⁵ 3587

¹⁶ 340

¹⁷ 2566

¹⁸ 2893

¹⁹ 3586

Fagforbundet vil jobbe for at alle offentlige arbeidsgivere vedtar seriositetsbestemmelser som skjerper kravene ved utlysning av offentlige anbud, og utarbeidelse av en Norgesmodell.²⁰

Fagforbundet vil kjempe for at viktige bestemmelser i avtaleverket ikke skal²¹ forringes ved skifte av tariffområde, og vil ta i bruk kampmidler om nødvendig. Streikebryteri er uakseptabelt. Streikeretten er nødvendig for å ivareta arbeidstakers interesser og må ikke svekkes gjennom bruk av tvungen lønnsnemnd.

Selskapsformer med ulike regler for medbestemmelse krever at tillitsvalgte får nødvendig kunnskap om ulike avtaler på tidligst mulig tidspunkt. Lovfestet rett til innsyn og medvirkning²² i anbuds- og kontraktsforhandlinger er en forutsetning. I alle omstillingsprosesser må grunnlovens påbud om medbestemmelse følges opp. Åpenhet og demokrati i beslutningsprosesser må ivaretas på lik linje med innsynsrett og forhandlingsrett.

- Arbeide for at tillitsvalgte og ansatte sikres en reell medbestemmelse og innflytelse i saker.
- Arbeide for å sikre tillitsvalgte i alle tariffområder rett til permisjon med lønn²³ for å ivareta sine verv.

Fagforbundet mener offentlig sektor har et spesielt ansvar for å sikre like vilkår for arbeidstakerne, og å forvalte samfunnets fellesverdier. All arbeidsformidling skal skje vederlagsfritt og som hovedsak i offentlig regi.²⁴ Innleie av arbeidstakere gjennom bemanningsbyråer undergraver norsk arbeidsliv og må avvikles. For øvrig må innleie håndteres i tråd med norsk lov- og avtaleverk og internasjonalt regelverk. Hovedregelen må være fast ansettelse og full stilling.

- Arbeide for at ILO-konvensjon nr. 94 følges opp for å sikre at det stilles krav om tariffavtale hos kontraktører og underleverandører ved anbudsinnhenting.

Ved skifte av tariffavtale skal partene i den enkelte virksomhet avtale hvilke lønns- og arbeidsvilkår, samt pensjons- og forsikringsvilkår som skal videreføres. Arbeidstakere med kort opptjeningsstid er viktige i den sammenheng. Alle som ønsker det, skal ha mulighet til å stå i arbeid fram til oppnådd aldersgrense. (se forslag 3586)

(Pensjon se forslag 3569) Fagforbundet jobber for å opprettholde og forbedre medlemmenes pensjonsrettigheter. Ordningene må være kjønns- og aldersnøytrale, og så langt som mulig inneholde likelydende bestemmelser i alle tariffavtaler. All inntekt må være pensjonsgivende.

Pensjonsrettighetene må ikke svekkes ved tilpasning av offentlig tjenestepensjon og AFP til endret folketrygd. Pensjonsytelsene skal utgjøre minst to tredjedeler av inntekten. Verdien av samordningsfordelene må videreføres. Ansatte i virksomheter som utfører offentlig finansierte tjenester skal være sikret offentlig tjenestepensjon.

- Arbeide for å styrke medlemmenes pensjonsrettigheter i alle tariffområder.

Arbeidsmarkedet i Norge er kjønnsdelt. I kvinnedominert sektor ser vi en utbredt deltidskultur der den enkelte arbeidstaker selv må kreve rett til hel stilling. Samtidig er det en utstrakt bruk av

²⁰ 726

²¹ 350

²² 3421

²³ 3197

²⁴ 9

ekstravakter. Alt for mange stillinger lyses ut som deltidstillinger. Fagforbundet skal jobbe for en heltidskultur i hele arbeidslivet, gjennom et aktivt trepartssamarbeid.

- Fagforbundet krever en lovhjemlet rett til hel stilling.
- Fagforbundet skal jobbe for at det i statsbudsjettet avsettes penger til arbeidet med heltidskultur.

Stryke setningen: Dette medfører ... Ny setning: Det kjønnsdelte arbeidslivet fører også til at kvinneyrker har lavere lønn og status.

Det kjønnsdelte arbeidslivet fører også til at kvinnedominerte yrker har lavere lønn og status.²⁵ Dette medfører at kvinnedominerte yrkesgrupper har gjennomgående lavere stillingsprosent, lønn og status enn mannsdominerte. Stillingsvurdering, kvotering, rekruttering til lederstillinger og kompetanseheving er viktige virkemidler i kampen for likelønn.

Fagforbundet vil arbeide for en reform som inneholder en arbeidstidsreduksjon med full lønnskompensasjon, for eksempel sekstimersdag. Reformen må ha et helhetlig perspektiv og bygge på erfaringer fra nasjonale og internasjonale forsøk. Fagforbundet vil at alle typer turnusordninger likestilles med skiftarbeid. Ved revidering av Arbeidsmiljøloven vil Fagforbundet kreve at alle typer turnusordninger likestilles med skiftarbeid²⁶

- Fagforbundet vil arbeide for lovrevisjon av normalarbeidsuken, slik at den reduseres fra 40-timers uke til 37.5-timers uke.²⁷

Pensjon - nytt kapittel forslag 3569 (innarbeides mellom kapittel Tariffpolitikk og Likestilling, linje 123)

Fagforbundet vil at folketrygden skal være den sentrale bærebjelken i pensjonssystemet. Folketrygden skal ivareta alle og bidra til å utjevne økonomiske forskjeller. Fagforbundet vil at folketrygden skal sikre et minste pensjonsnivå minst på anerkjente fattigdomsnivå.

Reglene for levealdersjustering må tilpasses slik at de sikrer yngre årskull og personer som ikke kan kompensere fullt ut for levealdersjusteringen en god pensjon. Uføre må skjermes for levealdersjusteringen. De uføre må sikres en opptjening og alderspensjon på nivå med yrkesaktive.

Pensjonssystemet må for yrkesaktive kompletteres med videreføring av AFP på dagens nivå, samt tjenestepensjoner, som gjør at yrkesaktive kan forvente en samlet pensjon på minst 2/3-deler av lønn etter en normal yrkeskarriere.

- Arbeide for å styrke medlemmenes pensjonsrettigheter i alle tariffområder.
- Arbeide for at uføre skjermes for levealdersjustering

Yrkesaktive som har krevende fysiske og/eller psykiske jobber, jobber der det settes helsemessige krav av sikkerhetsmessige grunner, eller har lange yrkeskarrierer, må sikres en pensjon på minst 2/3-deler av lønn fra et tidligere tidspunkt. Dette betyr at særaldersgrenser og slitertillegg/overgangstillegg må videreføres på et tilstrekkelig nivå for disse gruppene.

²⁵ 3571

²⁶ 458

²⁷ 2916

Fagforbundet forutsetter at regler for disse gruppene blir forhandlet og videreført i tråd med det partene blir enige om.

Fagforbundet mener at tjenstepensjoner skal være livsvarige og kjønnsnøytrale, og skal være en del av tariffavtalene. Sparesatsene i obligatorisk tjenstepensjon må økes, og det må innføres obligatorisk uførepensjon.

Fagforbundet vil at behovet for pensjon til barn og etterlatte videreføres og vurderes i lys av endringene i folketrygden. Det er behov for pensjonsmessig likebehandling av ulike samlivsformer.

Fagforbundet vil, gjennom Pensjonistforbundet, arbeide for at forhandlingsrett for pensjonister på trygdeoppgjørene gjeninnføres.

Fagforbundet vil arbeide for brede fellesordninger både i privat og offentlig tjenstepensjon, og at forvaltning og administrasjon av pensjonsordningene skal skje i pensjonskasser/gjensidig eide selskaper der medlemmene har innflytelse.

- Arbeide for at samlet pensjon ved en normal yrkeskarriere skal gi en inntekstdekning på minst to tredeler av lønn. Pensjonsordningene skal være kjønnsnøytrale og livsvarige.
- Arbeide for at alle, uavhengig av lønnsnivå og stillingsstørrelse skal omfattes av lov- eller avtalefestede pensjonsordninger som sikrer en pensjon på minst to tredjedeler av inntekt.
- Arbeide for brede pensjonsordninger og forvaltning i pensjonskasser/gjensidige selskaper.²⁸

Likestilling

Det er fremdeles store utfordringer i likestillingsarbeidet i Norge. Forskjeller i arbeids- og samfunnsnivå gir ulik fordeling av inntekt, karriere og makt i menns favør. Ulik verdsetting av manns- og kvinneyrker bidrar til å opprettholde et kjønnsrelatert forsørger- og omsorgsmønster. Likestilling mellom kjønnene er en forutsetning for å oppnå like rettigheter og plikter i samfunnet, arbeidslivet og hjemmet. Økonomisk uavhengighet er den viktigste forutsetningen for likestilling. For å sikre økonomisk selvstendighet, må arbeidet med kjønnsnøytrale pensjonsordninger, likelønn, lavlønn og retten til hele stillinger prioriteres. Fagforbundet er mot kontantstøtte, og mener ordningen er et tilbakeskritt for likestilling i arbeidslivet. Like rettigheter og plikter må også gjelde ved omsorg for barn.

- Arbeide for at kvinner og menn skal gis like muligheter til deltakelse i arbeids-, samfunns- og organisasjonsliv.
- Arbeide for at kontantstøtteordningen opphører.
- Arbeide for at likestillingsloven styrkes, og at likestillingsombudet gjenopprettes.²⁹

[Det er mange former for diskriminering i Norge. Funksjonshemmede, innvandrere, LHBTIQ-befolkningen* og etniske minoriteter er også diskriminert i det norske samfunnet. Fagforbundet tar aktivt standpunkt mot all form for diskriminering.](#)

²⁸3569

²⁹ 653

- [Arbeide for at norskopplæringa til minoritetsspråklige styrkes og forbedres.- Arbeide for et universelt utformet samfunn.](#)
- [Arbeide for at det innføres et tredje juridisk kjønn. \(Fotnote, Lesbisk, Homofil, Bifil, Transpersoner, Interkjønn, Queer\)³⁰](#)

Permisjonsrettigheter i forbindelse med svangerskap og fødsel har et klart kjønnsperspektiv. Dette gjelder både helseperspektivet for mor og barn, og sosial beskyttelse for mødre. Kvinner har derfor et særskilt vern i norsk lov, som skal ivareta andre forhold enn omsorgsansvaret.

Endring av rettigheter til foreldrepermisjon er omfattende, og kan ikke gjennomføres uten at både kvinners og menns stilling ivaretas. Skal fedre og medforeldre ha en reell mulighet til å ta større del av omsorgsansvaret, må retten til foreldrepenger være knyttet til egen inntekt.

- Arbeide for å øke lengden på foreldrepermisjonen, en likere deling av foreldrepermisjonen og kvinners rettigheter ved svangerskap og fødsel.
- Arbeide for at fedre/medforeldre opparbeider selvstendig rett til foreldrepenger.

ILO-konvensjonen for barsel og svangerskap (nr. 183) krever at gravide i arbeidslivet skal beskyttes, og at alle kvinner har rett til fødselspermisjon før og etter fødsel, tilgang til helseordninger og ammepauser. Det er et mål at konvensjonens målsettinger innfris.

Forskjellene i helsetilbudet for kvinner og menn medfører ulik behandling for samme sykdomsforhold. [Kvinnens sykdomsbilde og lidelser har lavere status, og forskning, diagnostisering, medisiner og behandling tar i for stor grad utgangspunkt i menns lidelser og sykdomsbilde.³¹ Kvinnerrelaterte lidelser har lavere status, og forskning, diagnostisering, medisiner og behandling tar i for stor grad utgangspunkt i menns sykdomsbilde.](#) Såkalte «ubestemte helseplager» og muskel- og skjelettlidelser defineres ikke som yrkesskade-/sykdom, og utløser ikke rett til yrkesskadeerstatning. Fagforbundet mener jobberelaterte skader og sykdommer må sidestilles med andre typer yrkesskade.

- Arbeide for at [psykiske og fysiske³²](#) belastningslidelser gir rett til yrkesskadeerstatning.

Vold i nære relasjoner er et alvorlig samfunnsproblem, og en krenkelse av menneskerettighetene. Personer utsatt for vold [har kan ha³³](#) lavere yrkesdeltakelse og dårligere helse, og det er viktig at alle kommuner får oversikt over omfanget i sin kommune.

- Arbeide for at alle kommuner [øker kompetansen og³⁴](#) etablerer tiltak mot vold i nære relasjoner.

Prostitusjon defineres som kjøp og salg av seksuelle tjenester. Fagforbundet mener kommuner og andre offentlige instanser må styrke sin innsats på det forebyggende feltet og etablere tiltak for å

³⁰ 3572 (LHBTIQ: lesbisk, homofil, bifil, transpersoner, interkjønn, queer)

³¹ 418

³² 2962

³³ 88

³⁴ 2839

hjelpe mennesker ut av prostitusjon. Kvinnefattigdom er den viktigste rekrutteringsmekanismen for dem som lever i prostitusjon.³⁵

- Arbeide for konkrete tiltak for å forebygge prostitusjon og seksuelle overgrep.
- Arbeide for konkrete tiltak for å forebygge prostitusjon.³⁶

Livslang læring

Kunnskap er makt, og derfor har lik rett til utdanning alltid vært et sentralt krav for fagbevegelsen.

Å opprettholde en desentralisert skolestruktur er viktig i denne sammenheng. Utdanning skal være en rettighet og reell mulighet for alle, uavhengig av sosial bakgrunn og økonomiske evner, eller hvor du bor i landet.³⁷ For å sikre livslang læring for alle må det i større grad tilrettelegges for desentralisert undervisning og digitale opplæringstilbud.³⁸

Alle må sikres lik rett til grunnskole, videregående opplæring, fagskole, høyskole- og universitetsutdanning og etter- og videreutdanning. Retten må gjelde uavhengig av om det er grunn-, etter- eller videreutdanning. Grunnskole/SFO og videregående opplæring må være gratis. Vi må ha et arbeidsliv som tar i bruk og videreutvikler den enkeltes kompetanse, og arbeidsgiver må legge til rette for fri med lønn til faglig utvikling. Alle må sikres lik rett til grunnskole, videregående opplæring, fagskole, høyere utdanning og etter- og videreutdanning. Vi må ha et arbeidsliv som tar i bruk og videreutvikler den enkeltes kompetanse.³⁹

Barnehagen er en viktig grunnpilar i den norske velferdsstaten. Alle barn har krav på et godt offentlig barnehagetilbud. Barnehagen skal gi trygge rammer rundt barns frie spontane lek, læring og sosialisering. Det er viktig med tidlig innsats, god omsorg og et tilpasset pedagogisk opplegg der barna står i sentrum.⁴⁰ Barna skal få god omsorg med et tilpasset pedagogisk opplegg hvor barnet står i sentrum. Maksprisen på barnehageplasser må holdes på et nivå som gjør at alle kan benytte seg av tilbudet.⁴¹

Den offentlige fellesskolen legger grunnlaget i utdanningssystemet. Et trygt læringsmiljø er avgjørende for den enkeltes og samfunnets utvikling. Flere yrkesgrupper i skolen er viktig for å styrke laget rundt eleven.⁴² Fagforbundet ønsker en mer helhetlig skoledag, trygge økonomiske rammer og en skole der praktisk og erfaringsbasert læring basert på mesterlæretradisjonen vektlegges, og⁴³ som sikrer like muligheter for alle. Alle grunnskoleelever må få tilbud om gratis skolemat hver dag.⁴⁴ Gratisprinsippet i fellesskolen må ivaretas.⁴⁵ Skolefritidsordningen (SFO) må

³⁵ 2918

³⁶ 204

³⁷ 3145(første del)

³⁸ 3125

³⁹ 3145(andre del)

⁴⁰ 530

⁴¹ 790

⁴² 206

⁴³ 2366

⁴⁴ 2080

⁴⁵ 351

omfatte og tilrettelegge for alle barn, og styrkes som arena for integrering lek og læring. Fagforbundet mener SFO-tilbudet må ha høy kvalitet i hele landet, og har som mål at tilbudet skal bli gratis.⁴⁶ Fagforbundet mener at faglige rettigheter og plikter skal være en del av læreplanen i ungdomsskole og opplæringsplanen⁴⁷ i videregående skole. Fraværreglene i videregående skole må evalueres for å få til en bedre praktisering.⁴⁸

I voksen alder er livslang læring ofte knyttet til arbeidslivet, med daglig arbeid som en viktig læringsarena. Voksnes læring er viktig som virkemiddel for sosial utjevning og økt trygghet. Fagforbundet skal være pådriver i utviklingen av utdanningstilbud og kompetansetiltak, og skal arbeide for at relevant kompetanse blir brukt av arbeidsgiver og i det enkelte arbeidsfellesskap.

⁴⁹Hver arbeidsplass skal ha en kompetanseplan utviklet i samarbeid med ansatte og tillitsvalgte. Alle ansatte skal ha rett til relevant kompetanseutvikling og økonomisk uttelling. Gode rammevilkår, stipend- og låneordninger og dekking av utgifter til livsopphold er en viktig forutsetning for at alle kan benytte seg av aktuelle studietilbud.

- Arbeide for at utdanning på alle nivå skal være i tråd med individets, samfunnets og arbeidslivets behov.
- Arbeide for å styrke arbeidsplassbaserte tilbud innen fagopplæring og fagskole.
- Arbeide for at arbeidsgiver tilbyr og legger økonomisk til rette for, nødvendig kompetanseheving for alle ansatte⁵⁰ ved reformer, omorganisering og teknologiske endringer.

Det er et stort⁵¹ behov for flere lære- og praksisplasser. Prinsippet om rett til lære plass må lovfestes og kvaliteten på opplæringa må sikres⁵². Offentlige og private virksomheter må pålegges å ta inn lærlinger, for å oppfylle samfunnskontrakten som er undertegnet av arbeidslivets parter. Kvaliteten i fagopplæringa må styrkes gjennom bedre tilsyn og seriositetskrav.⁵³

- Arbeide for at alle virksomheter som tar inn lærlinger, må gi en garanti for at instruktør/veileder har tid nok og å sikre at veileder har den kompetansen, herunder relevant fagbrev, som skal til for å sikre et godt faglig opplæringstilbud til lærlingen⁵⁴.
- Arbeide for at kontraktører og underleverandører skal være godkjente, aktive lærebedrifter.

Fagskolene skal tilby relevante utdanninger for fagarbeidere som ønsker fordypning og spesialisering i sine fag. Fagforbundet vil arbeide for en god og forutsigbar og bedre⁵⁵ finansieringsordning. Overordnet styring og finansiering av utdanningssektoren skal være et offentlig ansvar. Fagskolens posisjon i utdanningssystemet må styrkes og gjøres mer kjent. Som en del av dette må det lages gode overgangsordninger til studier på høyskoler og universiteter.

⁴⁶ 312

⁴⁷ 2865

⁴⁸ 408

⁴⁹ 3257

⁵⁰ 3393

⁵¹ 362

⁵² 313

⁵³ 3205

⁵⁴ 314

⁵⁵ 793

Utdanning gjennom fagskolen må gi studiepoeng og gode overganger til høyere utdanning. Fagskolen må gjøres mer kjent og få en tydeligere plass i utdanningssystemet.⁵⁶

Fagforbundet vil styrke fag- og yrkesopplæring og rådgivningstjeneste i grunnopplæringen. Yrkesfagene må være attraktive for ungdom og voksne.⁵⁷ Kvaliteten i karriereveiledningen må styrkes, for å bidra til likeverdige, tilgjengelige og godt kjente tilbud for unge og voksne i alle livsfaser. Dette krever en rådgivningstjeneste hvor flere ansatte har yrkesfaglig bakgrunn. Flere yrkesfaglærere med relevant fagbrev må tilsettes i fag- og yrkesopplæringen. Fagskoletilbudene må videreutvikles for å gi flere påbygningsmuligheter. Høyere yrkesfaglig utdanning må videreutvikles med fagskoletilbud som gir påbygningsmuligheter og verdsettes på lik linje som høyskole og universitet.⁵⁸ Utdanningssystemet må åpnes ytterligere for å etablere et mest mulig sømløst system. Partene i arbeidslivet er sentrale aktører i planlegging og iverksetting av etter- og videreutdanningstiltak.

- Arbeide for å styrke og synliggjøre det offentlige fagskoletilbudet.
- Arbeide for at det opprettes flere studier gjennom Y-veien.
- Arbeide for å opprette nye fag- og svennebrev på relevante yrkesområder.
- Arbeide med å kvalitetssikre og tilrettelegge eksisterende og nye voksenopplæringsordninger.
- arbeide for at fagbrev skal gi tilleggs poeng i samordna opptak.⁵⁹

Vi vil ha et utdanningssystem som møter framtidens kompetansebehov, til det trenger vi fortsatt gode offentlige og desentraliserte høyskoler og universiteter som samarbeider tett med det lokale arbeidslivet. Utdanning skal være gratis, og Fagforbundet vil jobbe for økt studiestøtte og studievilkår studentene skal ha en studiefinansiering og studentvilkår som gir sikrer dem reell⁶⁰ mulighet til å studere på fulltid. Utdanningsinstitusjonene skal tilby god og praksisnær undervisning som forbereder studentene på arbeidslivet. Fagforbundet skal jobbe for å sikre lik tilgang på oppfølging og veiledere for alle studenter gjennom studietiden og mot opprettelsen av eliteprogrammer i grunnutdanningene ved universitet og høyskoler.⁶¹

Fagforbundet arbeider for kvalitetssikring av realkompetansevurdering og dokumentasjon på alle utdanningsnivåer og i arbeidslivet. På grunnlag av slik dokumentasjon er det mulig med opptak til høyere-ulike utdanninger, og denne muligheten må bli reell⁶².

- Arbeide for at ordningen med realkompetansevurdering gjennomgås for å oppnå lik praksis uavhengig av utdanningsinstitusjon, økt kompetanse og kapasitet i hele landet.⁶³

⁵⁶ 794

⁵⁷ 2964

⁵⁸ 352

⁵⁹ 405

⁶⁰ 3507

⁶¹ 3510

⁶² 797

⁶³ 532

Forholdene må legges til rette for at arbeidslivet kan nyttiggjøre seg utdanning og arbeidserfaring til arbeidstakere med utenlandsk bakgrunn. Prosessen med godkjenning av utenlandsk utdanning må [forbedres og](#) effektiviseres.

- Arbeide for at [utdanning og](#)⁶⁴ relevant kompetanse opparbeidet i andre land anerkjennes og godkjennes.
- Arbeide for gratis obligatorisk [opplæring i norsk og samfunnskunnskap](#)⁶⁵ [nærskopplæring](#)⁶⁵ for alle minoritetsspråklige som kommer til Norge.

Det er et mål at arbeidslivet er tilrettelagt slik at flere skal kunne stå lenger i arbeid, og færre støtes ut. Det er et felles samfunnsansvar å tilby befolkningen en solid kompetanseutvikling fra barndom til alderdom. Livslang læring er en naturlig del av den enkeltes liv i samfunn og arbeid.

Arbeidsmiljø

Lovgivning for arbeidslivet skal fastlegge rammen for et godt arbeidsmiljø som ivaretar den sosiale og velferdsmessige utviklingen i samfunnet. Dette innebærer at arbeidsmiljøloven må styrkes som en vernelov. [Loven skal som](#) ivaretar alle arbeidstakere gjennom aktive tiltak [som skal for å](#) skape helsefremmende arbeidsplasser. [Slike arbeidsplasser skal ved å](#) forebygge belastninger, sykdom og skade, samt tilby helsefremmende arbeidstidsordninger [og arbeidslokaler](#)⁶⁶.

- Arbeide for at alle arbeidstakere sikres en vernetjeneste uavhengig av virksomhetens størrelse.

Arbeidet med å sikre alle en trygg arbeidshverdag fri for trusler, [og vold og diskriminering. Dette arbeidet](#) må intensiveres [og slik at](#) risikoen [må](#) reduseres.⁶⁷ I arbeidssituasjoner med høy risiko for vold og trusler må det stilles krav om tilstrekkelig bemanning, riktig kompetanse og bruk av tekniske hjelpemidler for å øke sikkerheten. Antallet alvorlige arbeidsskader og dødsfall som skyldes arbeidsskade er ikke redusert de siste årene, dette må derfor få et større fokus.

- Arbeide for å styrke arbeidet med helse, miljø og sikkerhet (HMS).
- Arbeide for at Stortinget vedtar en nullvisjon om et arbeidsliv som ikke fører til tap av liv eller [skadehelse](#)⁶⁸.

[Metoo har endret holdninger i mange miljøer og hos enkeltmennesker, og flere har hevdet at kampanjen markerer et tidsskille i likestillingsarbeidet. Fagforbundet må jobbe med konkrete tiltak for å bevisstgjøre dette i egen organisasjon.](#)

- [Arbeide for å styrke tiltak for å forebygge seksuelle krenkelser og seksuell trakassering i arbeidslivet.](#)⁶⁹

⁶⁴ 3302

⁶⁵ 2552

⁶⁶ 798

⁶⁷ 2089

⁶⁸ 800

⁶⁹ 2901

Alle har krav på tilrettelegging for å kunne opprettholde tilknytningen til arbeidslivet. Det skal legges vekt på den enkelte arbeidstakers muligheter og forutsetninger for inkludering i arbeidslivet. For å oppnå økt sysselsetting av personer med redusert funksjonsevne må det tilstrebes universell utforming av alle arbeidsplasser. Skal man forhindre utstøting i arbeidslivet må alle former for diskriminering, mobbing og trakassering motvirkes.

- Arbeide for en arbeidslivsreform som ivaretar samspillet mellom arbeidslivet og et godt privatliv.

For å skape et bedre arbeidsmiljø er det nødvendig å intensivere informasjons- og skoleringsarbeidet, særlig på det psykososiale området, samt for varsling og ettervern for varslere. For å skape et bedre arbeidsmiljø må informasjons- og skoleringsarbeidet intensiveres og forbedres. Spesielt gjelder dette temaer som varsling, psykososialt arbeidsmiljø og ettervern for varslere.⁷⁰ Opplæring av vernetjenesten må også inneholde hvordan man kan forebygge seksuell trakassering på arbeidsplassen, og hvordan varslere om seksuell trakassering ivaretas.⁷¹ Både ledere, tillitsvalgte, verneombud og ansatte må få bedre kunnskap om problemstilling og virkemidler. For å styrke HMS-kunnskapen må det innføres en fleksibel og løpende HMS-opplæring for verneombud, arbeidsmiljøutvalgsmedlemmer og ledere utover dagens grunnopplæring.

- Arbeide for at verneombud og hovedverneombud gis bedre vilkår for å utføre sitt arbeid.
- Arbeide for en offentlig godkjenningsordning for kurstilbydere i HMS for å forhindre useriøse aktører.

Velferd og offentlig sektor

Fagforbundet er for en sterk velferdsstat der gode og allment tilgjengelige helsetjenester, utdanning, folketrygden og andre sikringsordninger gir trygghet og forutsigbarhet for alle. Universelle offentlige ordninger sikrer likeverdighet og rettferdig fordeling. Kvaliteten i de offentlige tjenestene må videreutvikles, og det får vi best til når tjenestene drives i offentlig regi med egne ansatte. Offentlig sektors tjenester og det sosiale sikkerhetsnettet representert gjennom utdanningssystemet, folketrygden, sykelønnsordningen og pensjonsordningene er bærebjelker i velferdsstaten. Disse ordningene må være et offentlig ansvar. Velferdspolitiske prioriteringer som ivaretar de svakeste og gir likeverdig tilbud til alle kan ikke oppnås når tjenestene drives av private med profitt som mål. Fagforbundet vil bidra til at kvaliteten på tjenester i velferdsstaten videreutvikles. En forutsetning for dette er at oppgaver blir løst i egen regi.⁷²

Arbeide for at offentlige tjenester blir skal utføres⁷³ i egen regi av egne ansatte, med høy kvalitet og forsvarlig bemanning.

- Arbeide for offentlig eierskap og folkevalgt kontroll over samfunnets infrastruktur.

⁷⁰ 801

⁷¹ 154

⁷² 3565

⁷³ 177

- Arbeide for at det offentlige ansvar for innhenting, fremsending og omdeling av brev og pakker i hele landet ivaretas og utføres av Posten Norge AS.⁷⁴
- Arbeide for at det utarbeides felles⁷⁵ etiske retningslinjer som gjelder anskaffelser av varer og tjenester i offentlig sektor.

Fagforbundet mener at sykehusene skal eies og drives av staten, supplert av tjenester fra ideelle aktører. Forvaltningsstyring må erstatte styringssystemer basert på markedstenkning. Fagforbundet vil endre finansieringssystemet, styrke de ansattes representasjon og mener at økt folkevalgt styring av sykehusene vil gi økt demokratisk legitimitet. En utvikling som styrker den regionale og lokalpolitiske innflytelsen vil øke forvaltnings- og samfunnskompetansen i styrene. Fagforbundet arbeider for en sterkere nasjonal styring med spesialisthelsetjenesten. Sykehussektoren må tilbake til folkevalgt styring og demokratisk kontroll. Styrene i helseforetakene må bestå av politisk valgte representanter med lokal forankring og representanter fra arbeidstakerorganisasjonene. Foretaksorganiseringen må skiftes ut med forvaltningsstyring. Fagforbundet vil arbeide for at bevilgningene til spesialisthelsetjenesten står i samsvar med de oppgaver og tjenester som skal utføres.⁷⁶ Lokalsykehusene med akuttberedskap og fødetilbud⁷⁷ er nødvendige for å opprettholde levedyktige lokalsamfunn.

Godt samarbeid mellom kommuner og helseforetak er nødvendig for et best mulig helsevesen. Flere ansatte, med ulik kompetanse, er avgjørende for et effektivt og godt helsetilbud.⁷⁸ Tilbudet innen psykisk helse må styrkes, både i kommuner og sykehus.⁷⁹ De ansatte skal ha representasjon i formelle samarbeidsorganer som helsefelleskap og lignende.⁸⁰

Kommune- og sykehussektoren er underfinansiert. Det skaper press som fører til sentralisering og konkurranseutsetting. Sterke private aktører prøver å ta over større deler av offentlig virksomhet. Resultatet blir at de ansattes lønns-, pensjons- og arbeidsvilkår, og kompetanse forringes. I tillegg vil tjenestetilbudet til innbyggerne bli dårligere. Fagforbundet krever at bevilgningene til kommuner og sykehus står i samsvar med de oppgaver og tjenester som skal utføres. Kommune- og sykehusøkonomien er for stram. Dette, kombinert med sterke markedskrefter som ønsker å overta større deler av offentlig virksomhet, skaper grunnlag for konkurranseutsetting, privatisering, sentralisering og utskilling av tjenester. Resultatet blir konkurranse på de ansattes lønns-, pensjons- og arbeidsvilkår, tjenestene som innbyggerne mottar blir dårligere, og de ansattes kompetanse forringes.⁸¹ Fagforbundet ønsker en rettferdig økonomisk rammefordeling som ivaretar alle kommuner.

- Arbeide for en forpliktende økonomisk opptrappingsplan for offentlig sektor.

Den offentlige beredskapen må styrkes. Forsvaret, helsevesenet, politiet, brannvesenet og andre som har viktige trygghetsskapende oppgaver, må få økte ressurser. Det må utarbeides en nasjonal plan for produksjon av smittevernutstyr og nødvendige medisiner. Det må bygges opp

⁷⁴ 3055

⁷⁵ 802

⁷⁶ 3568

⁷⁷ 3293

⁷⁸ 3218

⁷⁹ 3502

⁸⁰ 3567

⁸¹ 2605

beredskapslager over hele landet som inneholder mat, smittevernutstyr og medisiner for å sikre befolkningen i krisetider.⁸²

Økte forskjeller er et demokratisk problem, og undergraver tilliten mellom oss. Med den norske modellen som grunnmur, må det arbeides systematisk med rettferdig fordeling og likebehandling. Nødvendig omfordeling er tillits- og trygghetsskapende.⁸³

Skattesystemet er nøkkelen til rettferdig fordeling, og viktig for å utjevne inntektsforskjeller. Rettferdig beskatning og at alle bidrar er en forutsetning for velferdsstaten, og for å sikre offentlig sektor en økonomi som gjør det mulig å løse oppgavene. Skattesystemet må ikke svekke inntektsgrunnlaget for fellesskapet.

- Arbeide for regelverk, kontrollsystemer og myndighet som sikrer at offentlige midler ikke ender opp hos private aktører og⁸⁴ i skatteparadis.

Fagforbundet er imot egenbetalingsordninger på viktige velferdstjenester. Slike ordninger bidrar til en usosial profil, og strider mot prinsippet om lik rett til tjenester.

- Arbeide for å fjerne avgifter, gebyrer og egenandeler på velferdstjenester.
- Arbeide for at tannhelse likestilles med øvrige helsetjenester.
- Arbeide for å sikre skattefradrag for store sykdomsutgifter.

- Arbeide for at alle barn under 18 år skal ha krav på gratis synskorrigerende hjelpemidler ved behov.⁸⁵

De lokale NAV-kontorene og tjenestene må styrkes.⁸⁶ For å sikre at nivået på sosialhjelpen er tilstrekkelig og forutsigbar for mottakerne, må det innføres en felles norm. Inntektssikringen for de som har et mer varig behov for ytelser må løses på annen måte enn ved sosialhjelp. Barnetrygden må bevares som en universell ordning, den må økes betraktelig, samt justeres årlig i tråd med prisutviklinga. Barnetrygden må holdes utenfor inntektsgrunnlaget ved utregning av sosialstønad.⁸⁷ Gravferd er et offentlig ansvar. Satsene for gravferdsstønad må bli tilstrekkelig til å dekke faktiske kostnader. Fagforbundet vil arbeide for at gravferd blir et offentlig ansvar.⁸⁸

Fagforbundet vil utvikle og styrke folketrygden, slik at den fortsatt gir økonomisk trygghet for alle, og bidrar til å utjevne økonomiske forskjeller. Folketrygden skal være bærebjelken i pensjonssystemet. På en rekke områder er pensjonsordningene under press. Fagforbundet vil holde fast ved betydningen av en god pensjonsordning i offentlig sektor, og sikre avtalefesting av pensjon også i framtida.

Fagforbundet vil kjempe mot forringelse av ordningene og ensidig overføring av risiko fra arbeidsgiver til de ansatte.

⁸² 3523

⁸³ 3570

⁸⁴ 2904

⁸⁵ 2851

⁸⁶ 2988

⁸⁷ 3241

⁸⁸ 3535

For Fagforbundet er det viktig at pensjonsordningene er forutsigbare, livsvarige og like. Det er et mål at pensjonsordningene er tilrettelagt slik at de som av ulike grunner går tidlig ut av arbeidslivet, får en pensjon som gjør dette til et reelt og realistisk alternativ.

Fagforbundet vil forsvare avtaleretten på pensjon der dette er tariffavtalt eller lovregulert, og vil kjempe for at flere deler av arbeidslivet får forhandlingsrett på pensjon gjennom tariffavtalene. Fagforbundet vil, gjennom Pensjonistforbundet, arbeide for at forhandlingsrett for pensjonister på trygdeoppgjørene gjeninnføres. Det er viktig at det etableres gode uføreordninger innenfor alle tariffområder. Levealdersjusteringen på uføres alderspensjon skjerms, og opptjening må skje til 67 år. Fagforbundet vil øke minstenivået for innskudd i innskuddsordningene.

- Arbeide for at samlet pensjon ved 67 års alder ved en normal yrkeskarriere skal gi en inntekstdekning på minst to tredeler av lønn. Pensjonsordningene skal være kjønnsnøytrale og livsvarige.
- Arbeide for at alle, uavhengig av lønnsnivå og stillingsstørrelse skal omfattes av lov- eller avtalefestede tjenstepensjoner på minst to tredjedels inntekt.
- Arbeide for å forsvare og videreutvikle en offentlig folketrygd som fundament for framtidens pensjon med omlag to tredjedels inntekt.⁸⁹

Sykelønnsordningen er et kjerneelement i den norske velferdsstaten, og Fagforbundet er imot innføring av karensdager. Personer med langvarig sykefravær som følge av alvorlig sykdom må ivaretas spesielt. Fagforbundet vil at det må utbetales feriepenger av hele sykelønnsperioden, med lik prosentsats som for feriepenger opparbeidet i arbeid.

- Arbeide for en god sykelønnsordning, og et sterkt oppsigelsesvern for sykemeldte.
- Arbeide for at Folketrygdlovens bestemmelser om friskmelding til arbeidsformidling fjernes.
- Arbeide for å fjerne karenstiden og utvide makstid på arbeidsavklaringspenger (AAP).⁹⁰

Pleie- og omsorgstrengende skal ha den hjelp fra det offentlige som deres livssituasjon tilsier. Det offentlige tilbudet skal sikre befolkningen tilgang på forsvarlig støtte og hjelp, uavhengig av boform.

Alle har rett til et sted å bo. Fagforbundet vil jobbe for en boligpolitikk som reduserer sosiale og geografiske forskjeller, hindrer segregering i pressområder og tilrettelegger for utvikling i hele landet. Flere må få mulighet til å eie egen bolig, og skattepolitikken må bidra til å motvirke boligspekulasjon. Boligsosiale hensyn må sikres i kommunale planprosesser, og leietakeres rettigheter styrkes.

- Arbeide for å styrke Husbankens rolle i å gi flere mulighet til å kjøpe sin egen bolig, sikre egnede boliger for uføre og eldre, og en bedre boligforsyning i mindre sentrale områder.
- Arbeide for sterkere rettigheter for leietakere, og at det bygges flere studentboliger.

⁸⁹ 3569 nytt kapittel om pensjon

⁹⁰ 3276

- Arbeide for nye boligløsninger som i dag ikke dekkes av det kommunale botilbudet eller selveiermarkedet.
- Arbeide for å utvide muligheten for å ivareta sosiale hensyn i kommunale planprosesser.
- Boligpolitikken er en del av fordelings- og velferdspolitikken, og alle har rett til et sted å bo. Situasjonen på boligmarkedet for ungdom og folk i etableringsfasen blir stadig vanskeligere. Staten og kommunen må legge til rette for økt sosial boligbygging.
- Arbeide for en sosial boligpolitikk gjennom sterkere statlig styring og økte tilskuddsordninger for bygging av ikke-kommersielle boliger.⁹¹

Offentlig sektor har de siste årene vært preget av målstyring. Ansatte må stadig bruke mer tid på dokumentasjon og rapportering, fremfor å bruke sitt faglige skjønn til å utvikle tjenestene. Styringen av offentlig sektor må baseres mer på tillit, medbestemmelse, kompetanse og tjenesteutvikling. Fagforbundet vil arbeide videre med en tillitsreform for hele offentlig sektor.⁹²

Digitalisering fører til endringer i arbeidslivet og stiller nye krav til arbeidstakernes kompetanse. Det er viktig at det legges til rette for at arbeidstakerne skal kunne utføre oppgavene med ny teknologi. Derfor er det viktig å styrke den digitale kompetansen. Den teknologiske utviklingen kan bidra til økt produktivitet i offentlig sektor og bedre kvalitet på tjenestene. Det er viktig å kartlegge risiko og sårbarhet som følger med de nye teknologiske løsningene. Arbeidstakernes medbestemmelsesrett og personvern må sikres.

18

Digitalisering - foreslås som nytt kapittel, forslag 3017

Digitalisering fører til endringer i arbeidslivet og stiller nye krav til arbeidstakernes kompetanse. Digital omstilling må skje på en måte som ivaretar arbeidstakerrettigheter, eierskap og innsyn i data samt bevaring av den norske arbeidslivsmodellen. Det er viktig at det legges til rette for at arbeidstakerne skal kunne utføre oppgavene med ny teknologi. Derfor er det viktig å styrke den digitale kompetansen. Den teknologiske utviklingen kan bidra til økt produktivitet i offentlig sektor og bedre kvalitet på tjenestene. Samtidig må ikke digitalisering føre til utenforskap. De tillitsvalgte må få økt digital skolering. Risiko og sårbarhet som følger med teknologiske løsninger må kartlegges. Arbeidstakernes medbestemmelsesrett, IKT-sikkerhet og personvern må ivaretas.

Det må etableres en offentlig skytjeneste for å sikre at data i det offentlige lagres trygt. Det internasjonale arbeidet med personvern og digitalisering må styrkes. Bruk av kunstig intelligens bør skje på en transparent og åpen måte, slik at beslutninger basert på kunstig intelligens kan etterprøves.

- Arbeide for at digital infrastruktur skal eies og drives av det offentlige med egne ansatte, og bygges ut i hele landet.
- Arbeide for å opprette et offentlig tilsyn for bruk av kunstig intelligens.

⁹¹ 3566

⁹² 3209

- [Arbeide for styrking av digital kompetanse av alle ansatte, tillitsvalgte og ledere.](#)⁹³

Næringspolitikk og sysselsetting

I et samfunn er arbeid til alle det beste fordelingspolitiske virkemidlet. Mange støtes ut på grunn av at det stilles for høye krav til formell kompetanse, samtidig som det er en utfordring å skaffe riktig arbeidskraft. Både offentlige og private virksomheter har et ansvar for å sikre arbeidstakerne trygghet for arbeid og inntekt, ved å tilby arbeid av varig karakter, fast ansettelse [i hele stillinger](#)⁹⁴ og riktig opplæring. [Fagforbundet må være en pådriver og stille krav om at yngre uføre og mennesker med funksjonsnedsettelse skal få en verdig behandling og at de skal få muligheten til å kunne være en del av arbeidslivet.](#)⁹⁵

Kommuner og fylkeskommuner er sentrale styringsverktøy, ikke bare for velferdsordninger, men også for sysselsetting og regional fordeling. For å nå målet om arbeid til alle, er det viktig at kommunene engasjerer seg mer i sysselsettingspolitikk. I den blandingsøkonomien som det norske samfunnet bygger på, er det et gjensidig avhengighetsforhold mellom offentlig og privat virksomhet. Finansmarkedene må reguleres for å sikre politisk kontroll over økonomisk utvikling og sysselsetting.

En aktiv næringspolitikk for å sikre verdiskapning, bosetting, arbeidsplasser og en bærekraftig utvikling er avhengig av et stort engasjement fra ulike aktører. [Posten Norge AS er en slik aktør, og helt nødvendig for å kunne ha levende distrikter.](#)⁹⁶ En politisk styrt næringsutvikling må sikres gjennom folkevalgte demokratiske beslutningsorganer.

- Arbeide for at offentlig sektor blir en viktig motor i det næringspolitiske utviklingsarbeidet.
- Arbeide for at det blir utviklet nærings- og sysselsettingsplaner i alle kommuner.

Samspeillet mellom næringsutvikling, landbruk og matproduksjon er en viktig del av distriktpolitikken. Målet er en nasjonal politikk, med lokal forankring og lokal foredling. Det potensial som ligger i fiskerier, sjømatproduksjon, forskning og utvikling fra havet knyttet til bioteknologi, samt fra landbruk, skogbruk, bergverk og mineralutvinning, er viktig både for bosetting og en bærekraftig næringsutvikling. Innbyggere i strøk med mindre befolkningstetthet må også kunne nyte godt av de muligheter ny teknologi gir befolkningen i byer og tettbygde strøk.

- Arbeide for å sikre arbeidsplasser gjennom en aktiv distriktpolitikk.
- Arbeide for å sikre [og øke](#)⁹⁷ norsk matproduksjon.
- Arbeide for god infrastruktur som stimulerer til verdiskaping og bosetting i distrikta.

⁹³ 3017

⁹⁴ 3279

⁹⁵ 404

⁹⁶ 3431

⁹⁷ 3280

Klima og miljø

Framtidas miljøutfordringer krever helhetlig tenkning. Livsgrunnlaget til dagens og framtidens generasjoner må sikres [bedre](#)⁹⁸, ved å ivareta naturressursene på en bærekraftig måte. [Vi må bryte med dagens produksjons- og forbruksmønster, og basere økonomisk virksomhet på sirkulær ressursutnyttelse gjennom gjenvinning, ombruk og avfallsreduksjon.](#)⁹⁹

- Arbeide for en helhetlig politikk som forener hensynet til miljø, sysselsetting, bosetting og velferd.
- [Arbeide for økt satsing på fornybar energi, og belønningsinsentiver som gjør at energisparing foretrekkes.](#)
- [Arbeide for en overgang til en bærekraftig ressursutnyttelse basert på sirkulær økonomi gjennom gjenvinning, ombruk og avfallsreduksjon](#)¹⁰⁰

I løpet av de neste tiårene må Norge, og verden, omstille seg til å bli lavutslippssamfunn. For å klare dette er det helt nødvendig at Norge får til utslippsreduksjoner innenlands, i alle sektorer. Norge må også bidra til [å sikre](#)¹⁰¹ at utviklingsland kan utvikle sine samfunn på en bærekraftig måte, samtidig som de sikres ressurser til å tilpasse seg de klimaendringene vi ikke kan unngå. Det er en forutsetning for utvikling og verdiskaping at olje- og gassutvinningen over tid erstattes av andre, bærekraftige energiløsninger. Gasskraftverk som bygges i Norge skal være basert på fullrensing.

En offensiv miljøpolitikk må sees i sammenheng med utvikling av nye produksjonsformer og sysselsetting. En storstilt satsing på alternative energikilder og ny teknologi vil kreve flere i arbeid i denne sektoren.

- Arbeide for økt miljøinnsats på tvers av landegrensene.
- Arbeide for at norsk olje- og gassproduksjon trappes ned i tråd med målene i Paris-avtalen.
- Arbeide for varig vern [mot petroleumsutvinning](#)¹⁰² av havområdene utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja, og andre særlig sårbare områder på norsk sokkel.

Klimapolitikk må sees i sammenheng med en aktiv næringspolitikk. [Nye klimajobber må bygge på kompetansen fra de sektorene der arbeidsplasser går tapt som følge av nødvendig omstilling.](#)¹⁰³ [Nye klimajobber må komme som erstatning for de jobbene som går tapt i sektorer som mister arbeidsplasser, både innenfor offentlig og privat sektor.](#) Grønne skatter skal medvirke til at det blir lønnsomt å benytte miljøvennlige varer og tjenester. Økte avgifter knyttet til forurensning, må benyttes til miljø- og energivennlige løsninger og tiltak.

- Arbeide for at alle virksomheter miljøsertifiseres.
- Arbeide for å opprette nye arbeidsplasser innenfor miljøsektoren.

⁹⁸ 2487

⁹⁹ 3058

¹⁰⁰ 3059

¹⁰¹ 3219

¹⁰² 428

¹⁰³ 22

- Arbeide for at grønne skatter skal være progressive [og sosialt utjevne](#)¹⁰⁴.

Miljøutfordringene er globale og krever både nasjonale og internasjonale løsninger. Rammevilkår for all virksomhet må ha internasjonale standarder som sikrer en bærekraftig utvikling. Fagbevegelsen må spille en sentral rolle i å utvikle helhetlige miljøtiltak. En offensiv satsing på alternative energikilder er nødvendig. Dette arbeidet må gå hånd i hånd med energiøkonomisering. Utslippsreduksjon og energiøkonomisering er områder hvor man kan få best resultater gjennom å se sektorene i sammenheng. Avfallssektoren og gjenvinningstiltak gir fornybare energikilder til blant annet kollektivtrafikken. Staten må sørge for at biometangass utvinnes og utnyttes over hele landet, og bidra økonomisk til at dette kan gjennomføres. En satsning på energieffektivisering vil gi både mindre utslipp og bedre utnyttelse av ressursene. Store deler av reduksjonen i klimagassutslipp må foretas i kommunene, og energieffektivisering vil være et viktig verktøy i denne prosessen. Privatisering og konkurranseutsetting gir svekkede styringsmuligheter og er til hinder for å utvikle offentlig sektor i en klimavennlig retning.

- Arbeide for å sikre offentlig eierskap og kontroll med avfallshåndtering.

Det er viktig med en miljømessig tilrettelagt infrastruktur med gode transportløsninger til havs, i luften og på land. [Det må bygges infrastruktur for elbillading i hele landet.](#)¹⁰⁵ Et av de beste miljøtiltakene for å styrke kollektivtrafikken, er å heve kvaliteten og bygge ut tilbudet. Staten må sette inn nødvendige midler både til investeringer og drift, slik at det blir attraktivt å reise kollektivt, uavhengig av hvor folk bor.

- Arbeide for et godt kollektivtilbud som skal eies og drives av det offentlige [med egne ansatte](#)¹⁰⁶.

Kulturelt mangfold

Kunst og kultur tilfører samfunnet og enkeltindivider varige verdier. Kulturens rolle i samfunnet må tydeliggjøres, [og verdsettes](#), og [ikke sees som en utgiftspost styrkes](#)¹⁰⁷ i offentlige budsjetter. Kulturloven fra 2007 pålegger stat, fylkeskommune og kommune å sørge for at alle får oppleve kultur og delta i kulturaktiviteter, men gir ingen føringer på innhold og kvalitet.

- Arbeide for at Kulturloven styrkes og konkretiseres i forskrifter.

Kulturbegrepet favner bredt, og det er viktig at det legges til rette for at hele bredden av kulturaktiviteter har tilfredsstillende møtesteder og aktivitetsarenaer. [Det må legges til rette for at alle barn og unge kan være aktive på ulike kultur- og fritidsarenaer.](#)¹⁰⁸

- Arbeide for at grunnleggende kommunale kulturtilbud får tilstrekkelige ressurser til å fylle sin funksjon som møteplass og kulturarena.
- Arbeide for en god og gratis kulturskole, og fritidsklubbtilbud i alle kommuner.

¹⁰⁴ 2908

¹⁰⁵ 3407

¹⁰⁶ 3589

¹⁰⁷ 3250

¹⁰⁸ 3251

Kulturtilbud utvikles i samspill mellom kunstnere, frivillige organisasjoner og det offentlige ansatte kulturarbeidere.¹⁰⁹ I et stadig mer komplekst samfunn må også kulturfeltet ha kompetente aktører.

- Arbeide for at alle kommuner har nødvendig kulturfaglig kompetanse.

I et flerkulturelt samfunn må nye ressurser verdsettes og tas i bruk. Samtidig må den materielle og immaterielle kulturarven vernes, som en plattform for å forstå historien.

- Arbeide for å synliggjøre og ta i bruk ressursene i et flerkulturelt samfunn.
- Arbeide for at den samiske urbefolkningen og de nasjonale minoritetenes kultur, språk og egenart styrkes, I Norge er dette kvener, jøder, skogfinner, rom og romanifolk. Arbeide for at samisk kultur, språk og egenart styrkes.¹¹⁰

Alliansebygging

Fagforbundet skal arbeide for å styrke det faglig/politiske samarbeidet med politiske partier som deler Fagforbundets visjoner og mål. Det er viktig å bygge allianser med arbeidstakerorganisasjoner og andre samfunnsengasjerte aktører. Deltakelse i samfunnsdebatten både gjennom politisk ledelse og lokale tillitsvalgte er vesentlig for å nå Fagforbundets politiske mål.

Solidaritet og internasjonalt arbeid

Globalisering av økonomien, hard internasjonal konkurranse og innstramminger i offentlige budsjetter forverrer forholdene for arbeidstakere over store deler av verden. Kapitalinteresser fortrenger sosiale, menneskelige og miljømessige hensyn, og bidrar til økende forskjeller. Mange steder er retten til å organisere seg, inngå tariffavtaler og å drive faglig arbeid forbudt, eller sterkt begrenset. Gjennom faglig internasjonalt samarbeid vil Fagforbundet kjempe for å bygge en sterk fagbevegelse i alle land. Gode lønns- og arbeidsvilkår er avgjørende for å kunne forsørge familien og ha mulighet til å la barn gå på skole, og unngå barnearbeid.

- Arbeide for å sikre retten til å fagorganisere seg.

Selskaper som er involvert i krenkelser av menneskerettighetene, krenkelse av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, i strid med folkeretten,¹¹¹ alvorlig miljøskade eller andre grove brudd på grunnleggende etiske normer, må utestenges fra offentlige anbuds-, innkjøps- og pensjonsordninger.

Norske arbeidstakere påvirkes daglig av de beslutningene som fattes i EU, og EUs direktiver innskrenker nasjonale virkemidler mot sosial dumping og reduserer faglige rettigheter og velferdsordninger. Utviklingen av EØS-avtalen har fått et omfang som går langt utover det som ble forespeilet da avtalen ble inngått. Norske myndigheter må derfor sørge for en offentlig utredning og en grundig gjennomgang av avtalen,¹¹² for å sikre den norske arbeidslivsmodellen.

¹⁰⁹ 2495

¹¹⁰ 272

¹¹¹ 2486

¹¹² 2096

Internasjonale handelsavtaler må bygge på åpenhet og demokratiske prosesser. Fagforbundet er imot mekanismer som begrenser nasjonal suverenitet og demokratisk styring og kontroll.

- Kreve at ILO-konvensjoner, norske tariffavtaler og norsk arbeidslivslovgivning gis forrang foran EU-regler.
- Kreve at norske myndigheter aktivt bruker reservasjonsretten og andre tilgjengelige virkemidler når faglige rettigheter og den norske arbeidslivsmodellen presses.
- Arbeide for at Norge ikke blir medlem i EU.
- Kreve full åpenhet rundt forhandlingene og at offentlige tjenester ikke åpnes fra norsk side for utenlandske tilbydere under TISA eller andre internasjonale handelsavtaler.

Det er millioner av flyktninger og internt fordrevne mennesker i verden, og krigshandlinger er den viktigste årsaken til dette. Internasjonal solidaritet, internasjonale konvensjoner og medmenneskelighet tilsier at Norge skal føre en human asyl- og flyktningpolitikk nasjonalt og internasjonalt. En verdig asyl- og flyktningpolitikk må være i samsvar med rådene fra FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR). [Uretturnerbare asylsøkere må ha tilgang på trygg og god helsehjelp og sikkerhetsnett gjennom det offentlige.](#)¹¹³

- Arbeide for at barnekonvensjonen må legges til grunn for opphold i landet.
- Arbeide for en mer human flyktningpolitikk.
- [Stille seg bak den internasjonale BDS-bevegelsen \(Boikott, Desinvesteringer og Sanksjoner\), og arbeide for en internasjonal handelsboikott av Israel.](#)
- [Arbeide for at Norge anerkjenner Palestina som egen stat.](#)¹¹⁴

[Nordområdene vil være Norges viktigste strategiske satsingsområde i årene som kommer, som gir muligheter og utfordringer knyttet til forvaltning, miljø, næringsinteresser og sikkerhetspolitikk. Norge har et stort ansvar for sosial, miljømessig og økonomisk bærekraftig utvikling i nord, og for å håndheve norsk lovgivning og suverenitet.](#)

- [Arbeide for å styrke nordområdepolitikken nasjonalt og internasjonalt.](#)

[Fagforbundet støtter FNs forbud mot atomvåpen, og vil at norske kommuner skal signere ICANs globale opprop for et slikt forbud.](#)

- [Arbeide for at alle kommuner signerer ICAN Cities Appeal](#)
- [Arbeide for at Norge skal signere og ratifisere det internasjonale forbudet mot atomvåpen.](#)¹¹⁵

[Utviklingen i Nordområdene og Arktis har stor nasjonal og internasjonal betydning. Nordområdepolitikk er også nasjonal politikk. Norge har et ansvar for sosial, miljømessig, og økonomisk bærekraftig utvikling gjennom dialog og samarbeid. Gode offentlige tjenester og](#)

¹¹³ 3403

¹¹⁴ 2484

¹¹⁵ 3491

medvirkning fra folkevalgte organer i nord er avgjørende for både sysselsetting, næringsutvikling, samfunnssikkerhet, beredskap og bosetting i nordområdene.

- Arbeide for å styrke Barentssamarbeidet og folk til folk-samarbeidet.
- Arbeide for at Norge støtter arbeidet med et internasjonalt forbud mot kull, olje og gassaktivitet i Arktis.
- Arbeide for å sikre en desentralisert bosettingsstruktur gjennom å tilføre eller flytte flere statlige arbeidsplasser, god infrastruktur og høy kvalitet på offentlige tjenester til de nordligste fylkene.¹¹⁶

